

*Haroldas Šinkūnas** <https://orcid.org/0000-0001-8090-1009>*Artūras Driukas*** <https://orcid.org/0000-0002-7870-4548>

TEISĖJŲ TARYBOS SUDĖTIS: REGLAMENTAVIMO POKYČIAI LIETUVOJE 1994–2019 METAIS

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios teisėjų institucijos, kuri šiuo metu galiojančiame Teismų įstatyme įtvirtinta Teisėjų tarybos pavadinimu, sudėties teisinio reguliavimo pokyčiai nuo pat šios institucijos įsteigimo 1994 metais iki paskutiniųjų 2019 metais padarytų pakeitimų. Įgyvendindama Konstitucijoje jai pavestas funkcijas Teisėjų taryba veikia kaip atsvara Respublikos Prezidentui formuojant teisėjų korpusą, o būdama viena svarbiausių teisminės valdžios savivaldos institucijų atlieka labai svarbią misiją saugodama teismų sistemos ir teisėjų nepriklausomumą. Straipsnyje nagrinėjamas esminius Teisėjų tarybos sudėties pokyčius nulėmus Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas, kuriame buvo išaiškinta, kad šios institucijos nariais gali būti tik teisėjai. Autoriai pateikia siūlymus, kurie, jų manymu, sudarytų prielaidas gerinti Teisėjų tarybos veiklos veiksmingumą: įtvirtinti draudimą Teisėjų tarybos pirmininkui rinkti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkus, sumažinti pernelyg didelę aukštesniųjų teismų teisėjų ir teismų pirmininkų įtaką teismų savivaldoje, nustatyti proporcingas visų teismų teisėjų atstovavimo kvotas, visus renkamus Teisėjų tarybos narius rinkti visuotiniame teisėjų susirinkime ir į Teisėjų tarybos sudėtį įtraukti ne tik teisėjus.

Pagrindiniai žodžiai: speciali teisėjų institucija, teisėjų taryba, teismų savivalda, teisėjų nepriklausomumas.

COMPOSITION OF THE COUNCIL OF JUDGES: CHANGES IN REGULATION IN LITHUANIA IN 1994–2019

Abstract. The article examines the changes in the legal regulation of the composition of the special institution of judges provided for in Paragraph 5 of Article 112 of the Constitution, which is enshrined in the current Law on Courts from the establishment of this institution in 1994 until the last amendments made in 2019. In carrying out the tasks assigned to it by the Constitution, the Council of Judges acts as a counterweight to the President of the Republic in questions of the formation of the judicial corps and as one of the most important institutions of judicial self-government and fulfills a very important mission to protect the independence of the judiciary and judges. The article examines the ruling of the Constitutional Court of 9 May 2006, which determined the fundamental

* Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Viešosios teisės katedra, haroldas.sinkunas@tf.vu.lt.

** Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Privatinės teisės katedra, adriukas@gmail.com.

changes in the composition of the Council of Judges, in which it was clarified that only judges may be members of this institution. The authors make suggestions that, in their opinion, would create preconditions for improving the efficiency of the Council of Judges: to establish a ban on electing the Presidents of the Supreme Court and the Supreme Administrative Court of Lithuania, to reduce the excessive influence of judges of higher courts and chairmen of courts in the self-government of courts, to set proportional quotas for the representation of judges of all courts, to elect all elected members of the Council of Judges at the General Meeting of Judges and to include not only judges in the composition of the Council of Judges.

Keywords: special judicial institution, the council of judges, judicial self-government, the independence of judges.

SKŁAD RADY SĘDZIOWSKIEJ: ZMIANY W REGULACJACH NA LITWIE W LATACH 1994–2014

Streszczenie. W artykule omówiono zmiany w regulacjach prawnych, dotyczących składu szczególnej instytucji sędziowskiej, wskazanej w art. 112 ust. 5 Konstytucji, która w obowiązującej w chwili obecnej ustawie o sądach została określona jako Rada Sędziowska, od momentu jej utworzenia w 1994 r. do ostatnich zmian wprowadzonych w 2019 r. Realizując funkcje przypisane w Konstytucji, Rada Sędziowska stanowi przeciwwagę dla Prezydenta kraju, tworzącego korpus sędziowski, a jako jedna z najważniejszych instytucji samorządu sędziowskiego pełni bardzo ważną misję w ochronie niezawisłości sądownictwa i sędziów. W artykule przeanalizowano orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 9 maja 2006 r., warunkujące zasadnicze zmiany składu Rady Sędziowskiej, w którym to stwierdzono, że członkami tej instytucji mogą być wyłącznie sędziowie. Autorzy przedstawiają propozycje, które ich zdaniem mogłyby stanowić przesłanki do poprawy skuteczności działań Rady Sędziowskiej: określenie zakazu przewodniczącemu Rady Sędziowskiej mianowania prezesów Sądu Najwyższego Litwy i Naczelnego Sądu Administracyjnego Litwy, ograniczenie nadmiernego wpływu sędziów i prezesów sądów wyższej instancji na samorząd sędziowski, ustalenie proporcjonalnej reprezentacji sędziów sądów wszystkich instancji, wybór wszystkich mianowanych członków Rady Sędziowskiej na walnym zgromadzeniu sędziów oraz włączenie do składu Rady Sędziowskiej nie tylko sędziów.

Słowa kluczowe: specjalna instytucja sędziowska, rada sądownictwa, samorząd sędziowski, niezawisłość sędziów.

1. ĮŽANGA

Demokratinėse teisinėse valstybėse visuotinai pripažįstama, kad teisėjų nepriklausomumas nėra teisėjams suteikta privilegija; atvirkščiai, nepriklausomumas ir jo saugojimas yra teisėjams tenkanti pareiga, kurios neužtikrinus nebus įmanoma nešališkai vykdyti teisingumą ir kiekvienam piliečiui sudaryti galimybę teisme ginti pažeistas jo teises ir teisėtus interesus. Teisė į nepriklausomą ir nešališką teismą kaip viena svarbiausių žmogaus teisių įtvirtinta žmogaus teisių apsaugai skirtuose tarptautiniuose dokumentuose – Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijoje ir kt. Neatsitiktinai teisėjų nepriklausomumą Europos Teisėjų

Konsultacinė Taryba (CCJE) įvardija kaip tiesos, laisvės ir pagarbos žmogaus teisėms garantiją (Opinion no.10 of the CCJE on the Council for the Judiciary at the service of society 2007, § 9).

Teisėjų nepriklausomumas nebus užtikrintas neužtikrinus teismų kaip teisingumą vykdančių institucijų sistemos nepriklausomumo, o teismų sistemos nepriklausomumo esminė prielaida – veiksminga ir reali teisminės valdžios savivalda. Viena svarbiausių teisminės valdžios savivaldos institucijų, atsižvelgus į skirtingų valstybių praktiką, apibendrintai vadinama Teismų taryba, o Lietuvoje – Teisėjų taryba; jos paskirtis – apsaugoti tiek teismų sistemos, tiek ir teisėjų nepriklausomumą (Opinion no.10 of the CCJE on the Council for the Judiciary at the service of society 2007, § 8). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) dar 1999 m. yra konstatavęs, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 112 straipsnio 5 dalyje numatyta speciali teisėjų institucija – Teisėjų taryba – interpretuotina kaip svarbus teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Šio straipsnio tikslas kaip tik ir yra įvertinti Lietuvoje veikiančios Teisėjų tarybos statusą, formavimo tvarką ir sudėtį siekiant atsakyti į klausimą, kiek ši teisėjų savivaldos institucija gali veiksmingai įgyvendinti jai tenkančius uždavinius, pirmiausia – užtikrinant teismų ir teisėjų nepriklausomumą.

Šioje publikacijoje su Teisėjų tarybos reglamentavimu susiję aspektai nagrinėjami atsižvelgiant į įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose nustatytus reikalavimus tokiai teisminės valdžios savivaldos institucijai ir kuriuose formuluojami tam tikri standartai, kurių turi būti paisoma nacionalinėje teisėje, žinoma, jei toje valstybėje laikomasi iš demokratijos ir teisinės valstybės principų kylančių imperatyvų. Lietuvoje Teisėjų tarybos reglamentavimui, ypač jos sudėties ir sudarymo klausimais, didelę, netgi sakykume, lemiamą įtaką padarė Konstitucinio Teismo formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, kuri paskatino ir Lietuvos mokslininkų diskusijas šiuo klausimu, tiesa, nors ir ne itin aktyvias.

2. TEISĖJŲ TARYBOS SUDĖTIES REGLAMENTAVIMAS TEISMŲ ĮSTATYME 1994–2002 METAIS

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Ši Konstitucijos nuostata pirmą kartą buvo įgyvendinta 1994 m. priimtame Teismų įstatyme¹ nustatant, kad Respublikos Prezidentui patariančią specialią teisėjų instituciją – Teisėjų tarybą – sudaro devyni nariai: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir šio teismo

¹ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. 1994. Valstybės žinios. 46–851.

skyrių pirmininkai, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas bei visuotinio teisėjų susirinkimo penkeriems metams išrinkti penki teisėjai. 1998 m. Teismų įstatymas² buvo pakeistas ir Teisėjų tarybos sudėtis išplėsta nustatant, kad Teisėjų tarybą sudaro 14 teisėjų: visuotinio teisėjų susirinkimo išrinkti 5 teisėjai, Lietuvos Respublikos teisėjų asociacijos išrinktas 1 teisėjas, Respublikos Prezidento paskirti 2 teisėjai, teisingumo ministro paskirti 2 teisėjai bei pagal pareigas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, šio teismo skyrių pirmininkai, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas.

2002 m. Teismų įstatymas buvo esmingai pakeistas išdėstant jį nauja redakcija³. Šiame įstatyme Konstitucijoje numatytos specialios teisėjų institucijos pavadinimas buvo pakeistas pavadinant ją Teismų taryba; pakeista ir jos sudėtis bei sudarymo tvarka. Naujos redakcijos Teismų įstatyme buvo nustatyta, kad Teismų tarybą sudaro 24 nariai: 1) pagal pareigas – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, Respublikos Prezidento įgaliotas atstovas, Seimo pirmininko įgaliotas atstovas, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, teisingumo ministras ar jo įgaliotas viceministras ir finansų ministras ar jo įgaliotas viceministras; 2) Visuotiniame teisėjų susirinkime išrinkti teisėjai: vienas nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, vienas – nuo Lietuvos apeliacinio teismo, vienas – nuo Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, po vieną – iš penkių apygardų teismų teisėjų, po vieną – iš kiekvieno apygardos teismo teritorijoje esančių apylinkių teismų teisėjų, vienas – nuo visų apygardos administracinių teismų; 3) daugiausia teisėjų vienijančios teisėjų visuomeninės organizacijos išrinktas teisėjas.

2002 m. redakcijos Teismų įstatyme atsirado dar viena svarbi naujovė: nustatyta, kad Teismų tarybos pirmininkas nėra renkamas, kaip būdavo iki tol, o juo *ex officio* yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas.

Taigi, buvo pakeistas ne tik Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios teisėjų institucijos pavadinimas – ji tapo Teismų taryba, bet buvo pakeista ir jos sudėtis, įtraukiant šešis politinės valdžios atstovus, kartu paliekant teisėjams teisę patiems išrinkti jiems atstovausiančius teisėjus, išskyrus trijų teismų vadovus, kurie Teismų tarybos nariais tampa *ex officio*. Pažymėtina, kad šie pokyčiai visiškai derėjo su tarptautiniuose dokumentuose nustatytais reikalavimais; šiuo aspektu kaip ypač reikšminga paminėtina Europos Tarybos ekspertų parengta ir 1998 m. patvirtinta Europos chartija dėl teisėjų statuto (European Charta on the Statute for Judges 1998), kurios nuostatos nors ir neturi privalomosios galios valstybėms Europos Tarybos narėms, tačiau yra svarbios

² Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998. Valstybės žinios. 38–1001.

³ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2002. Valstybės žinios. 17–649.

gairės įstatymų leidėjams. Šios chartijos 1 straipsnio 1.3 punkte įtvirtinta nuostata, kad sprendžiant teisėjų atrankos, skyrimo, profesinės karjeros ir jų atleidimo ar pašalinimo iš pareigų klausimus turėtų dalyvauti nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių nepriklausoma institucija, kurios bent pusę visų narių sudaro teisėjai. Taip pat reikalaujama, kad teisėjų atstovai būtų renkami pačių teisėjų vadovaujantis plačiausiu teisėjų atstovavimo principu, o ne išrinkti ar paskirti politinės valdžios.

3. KONSTITUCINIO TEISMO 2006 M. GEGUŽĖS 9 D. NUTARIMO NULEMTI POKYČIAI

Atskleidžiant Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios teisėjų institucijos įgaliojimus, sudėtį ir kitus su šios institucijos statusu susijusius aspektus didelę reikšmę turi Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. Be visų kitų svarbių šio nutarimo aspektų ypač norėtume pabrėžti šiuos:

pirma, Konstitucijoje numatyta speciali teisėjų institucija yra labai svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, viena iš priemonių, padedančių visų be išimties teismų teisėjams apsaugoti nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą;

antra, įstatymų leidėjas negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kad speciali teisėjų institucija taptų subordinuota įstatymų leidžiamajai ir (arba) vykdomajai valdžiai, t.y. politiniu pagrindu formuojamoms valstybės valdžioms;

trečia, specialią teisėjų instituciją gali sudaryti ne bet kokie asmenys, bet vien tik teisėjai, nes tik profesiniu pagrindu sudaryta institucija gali deramai įvertinti, ar asmens profesinė kvalifikacija yra tokia, kad jis gali būti skiriamas teisėju, ar asmuo, kuris yra teisėjas, gali būti paaukštinamas ir t. t. Priešingu atveju, jeigu į šią (teisėjų) instituciją galėtų būti įtraukiami ne tik teisėjai, bet ir kiti asmenys, toks plečiamasis šios konstitucinės sąvokos aiškinimas ir juo grindžiamas teisinis reguliavimas paneigtų šios institucijos konstitucinę sampratą, jog formuojant teisėjų korpusą minėta speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui – politinei institucijai bei sudarytų prielaidas pažeisti teisėjų nepriklausomumo principą. Be to, tokiu būdu būtų nepaisoma ir Konstitucijos nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, taip pat konstitucinio teisinės valstybės principo.

Remdamasis tokiais argumentais Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančia Konstitucijai 2002 m. Teismų įstatymo nuostatą, pagal kurią į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios teisėjų institucijos sudėtį įeina ne tik teisėjai, bet ir kiti asmenys.

Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad Konstitucijai prieštarauja Teismų įstatymo nuostata, pagal kurią Teismų tarybos pirmininkas *ex officio* yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad teisminės valdžios savivalda suponuoja tai, kad joks pavienis šios valdžios pareigūnas negali būti traktuojamas kaip visos teisminės valdžios vadovas ar atstovas santykiuose su kitomis valstybės valdžiomis, kad savavaldė teisminė valdžia negali būti pernelyg centralizuota. Todėl toks teisinis reguliavimas, kai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos vadovas *ex officio* yra kuris nors teisėjas (kurio nors teismo pirmininkas), prieštarauja Konstitucijai.

Po aptariamo Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo įstatymų leidėjas privalėjo vėl peržiūrėti specialios teisėjų institucijos reglamentavimą Teismų įstatyme. Tai buvo padaryta rekordiškai greitai, vos per dvi savaites po Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo, Seimui pakeitus Teismų įstatymą⁴, kuriame buvo sugrįžta prie ankstesnio specialios teisėjų institucijos pavadinimo – Teisėjų taryba ir nustatyta, kad ją sudaro 15 narių, iš kurių trys – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas tarybos nariais yra *ex officio*, o kiti nariai slapto balsavimu renkami Visuotiniame teisėjų susirinkime laikantis šių atstovavimo taisyklių: trys – nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, vienas – nuo Lietuvos apeliacinio teismo, vienas – nuo Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, keturi – nuo penkių apygardų teismų, du – nuo apylinkių teismų, vienas – nuo visų apygardų administracinių teismų.

4. TEISĖJŲ TARYBOS SUDĖTIES REGLAMENTAVIMO POKYČIAI TEISMŲ ĮSTATYME 2008–2019 METAIS

2008 m. Teismų įstatymo nuostatos, reglamentuojančios Teisėjų tarybos sudėtį, buvo dar kartą pakeistos⁵. Šiuo pakeitimu, nekeičiant oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje išreikšto imperatyvo, kad specialią teisėjų instituciją sudarytų vien tik teisėjai, Teisėjų tarybos narių skaičius buvo padidintas iki 21 nario, nustatant, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo

⁴ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2006. Valstybės žinios. 60–2121.

⁵ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55¹, 57, 61, 63, 64, 69¹, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129, straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 53¹, 53² straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. 2008. Valstybės žinios. 81–3186.

primininkas yra Teisėjų tarybos nariai pagal pareigas, o kiti tarybos nariai Visuotiniame teisėjų susirinkime renkami laikantis šių taisyklių: po tris narius nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, trys nariai – iš visų apygardų teismų, trys nariai – iš visų apygardos administracinių teismų ir trys – iš visų apylinkės teismų.

2012 m. Teismų įstatymo nuostatos, kuriose įtvirtinta Teisėjų tarybos sudėtis, buvo dar kartą pakoreguotos ir jos narių skaičius padidintas iki 23⁶. Šį kartą nebuvo keičiama nuostata, nustatanti, kas yra Teisėjų tarybos nariai pagal pareigas, taip pat nepakeista taisyklė, nustatanti atstovavimą Lietuvos Aukščiausiam Teismui, Lietuvos apeliaciniam teismui, Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, tačiau kitaip nei anksčiau nurodyta, kad Teisėjų tarybos nariais tampa Visuotiniame teisėjų susirinkime išrinkti teisėjai: po vieną – iš kiekvieno apygardos teismo, vienas – nuo visų apygardos administracinių teismų ir po vieną – nuo kiekvieno apygardos teritorijoje esančių visų apylinkės teismų.

Galiausiai Teisėjų tarybos sudėtis buvo pakeista 2019 metais⁷ nustatant, kad ją sudaro 17 narių: pagal pareigas – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, taip pat visuotiniame teisėjų susirinkime išrinkti teisėjai: trys – iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, du – iš Lietuvos apeliacinio teismo ir vienas – iš Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, trys – nuo visų apygardos teismų, vienas – nuo apygardos visų apygardos administracinių teismų ir keturi – nuo visų apylinkės teismų.

5. TEISĖJŲ TARYBOS SUDĖTIES REGLAMENTAVIMAS: KĄ GALIMA PADARYTI GERIAU

Nepaisant Konstitucinio Teismo suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos bei įstatymų leidėjo pastangų sukurti ne deklaratyvią, bet realią teismų savivaldą, veiksmingas Teisėjų tarybos veiklos modelis vis dar nėra sukurtas⁸. Manytume, kad priežastys, kodėl Teisėjų taryba kaip viena svarbiausių teisminės valdžios savivaldos institucijų vis dar deramai neatlieka savo konstitucinės

⁶ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 119 straipsnio pakeitimo įstatymas. 2012. Valstybės žinios. 129–6476.

⁷ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo Nr. I-480 7, 36, 39, 45, 48, 53–1, 53–2, 54, 55–1, 57, 61, 63, 69–1, 76, 78, 84, 85, 88, 91–2, 91–3, 91–4, 91–5, 93, 94, 98, 101, 102, 106, 119, 121, 122, 124, 128, 130 straipsnių pakeitimo, Įstatymo papildymo 44–1 straipsniu ir nauja VII dalimi ir 95 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. 2019. TAR. 12836.

⁸ Tai gali būti priežastis to, kad dabartinio Respublikos Prezidento G. Nausėdos rinkimų programoje buvo kalbama apie Teisingumo tarybos, kuri veiktų greta Teisėjų tarybos ir į kurios veiklą būtų galima įtraukti žiniasklaidos, nevyriausybinį organizacijų, akademinės bendruomenės atstovus.

paskirties – formuojant teisėjų korpusą būti atsvara Respublikos Prezidentui – politinei valdžios institucijai, yra kelios.

Pirma, minėta, kad Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pripažino prieštaraujančia Konstitucijai Teismų įstatymo nuostatą, numatančią, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas *ex officio* yra ir Teisėjų tarybos pirmininkas. Nepaisant svarių Konstitucinio Teismo argumentų, įstatymų leidėjas, svarstydamas Teismų įstatymo pataisas, nesiryžo įtvirtinti nuostatos, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas negali būti renkamas Teisėjų tarybos pirmininku, nors tokių siūlymų buvo. Manytina, kad toks draudimas būtų buvęs racionalus ir pateisinamas, nes Teisėjų tarybos vadovu tapęs Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas įgyja įgaliojimus vykdyti tris pagrindines teisminės valdžios funkcijas: įgyvendinti teisingumą (bendrosios kompetencijos teismų teisėjų procesinės veiklos kontrolė), vykdyti bendrosios kompetencijos teismų administracinės veiklos priežiūrą (išorinis administravimas) ir įgyvendinti teismų savivaldos funkcijas. Nepaisant aplinkybės, jog šis pareigūnas nevykdo administracinių teismų procesinės veiklos bei administracinės veiklos priežiūros, tačiau jo vadovaujama Teisėjų taryba vykdo visų Lietuvos teismų administracinės veiklos priežiūrą (Teismų įstatymo 104 straipsnio 1 dalies 5 punktas), todėl neabejotinai šis pareigūnas tampa *de jure* ir *de facto* visos teisminės valdžios vadovu ar atstovu palaikant santykius su kitomis valstybės valdžiomis, nors tokia situacija, Konstitucinio Teismo požiūriu, neatitinka Konstitucijos nuostatų. Analogiškai tokiu taptų Teisėjų tarybos pirmininku išrinktas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas. Įstatymų leidėjas, kaip ir Konstitucinis Teismas, per didelę reikšmę suteikė saugikliui, jog Teisėjų tarybos pirmininkas renkamas Teisėjų tarybos iš jos narių demokratinių procedūrų būdu – slaptu balsavimu (Teismų įstatymo 119 straipsnio 5 dalis). Vis dėlto nebuvo įvertinta, kad tokiam demokratiniam procesui įstatymas prielaidų taip pat nesukūrė, nes politinė valdžia, paskyrusi iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų tarpo jo pirmininką, tradiciškai pageidauja būtent šio asmens atsakomybės už visą teismų sistemą ir teisminės valdžios veiklą bei rezultatus. Taigi, buvo praleista gera proga, įgyvendinant stabdžių bei atsvarų principą, išskaidyti kompetencijas, decentralizuoti teisminės valdžios funkcijas bei paskirstyti atsakomybę teismų sistemos viduje bent jau tarp trijų pareigūnų – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininko ir Teisėjų tarybos pirmininko, taip užkertant potencialų pavojų politinei valdžiai daryti įtaką visiems teisminės valdžios sprendimams per vieną teisminės valdžios pareigūną. Kita alternatyva, apie kurią užsiminta Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, galėtų būti nuostata, kad Teisėjų tarybos pirmininkas renkamas Visuotiniame teisėjų susirinkime. Tokiu atveju Teisėjų tarybos pirmininkas įgytų ne tik Teisėjų tarybos narių, kurių daugumą sudaro aukštesnių teismų teisėjai bei šių teismų pirmininkai, bet visos teisėjų bendruomenės pasitikėjimą ir įgaliojimus veikti, o tai dar labiau sutvirtintų jo autoritetą santykiuose su kitomis valdžiomis.

Antra, Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime išaiškinta, kad speciali teisėjų institucija turi būti formuojama demokratiškai; tai reiškia, kad šios institucijos narius ar bent absoliučią jų daugumą turi išrinkti patys teisėjai ar jų atstovai. Kita vertus, Konstitucinio Teismo manymu, konstituciškai būtų pateisinamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį šios institucijos narių daugumą sudarytų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjai, nes būtent šių teismų teisėjai gali geriausiai spręsti apie žemesnės grandies teismų teisėjų kvalifikaciją ir profesinį pasirengimą. Vertinant šį Konstitucinio Teismo išaiškinimą, galima teigti, kad įstatymų leidėjui buvo palikta mažai erdvės teisei minčiai, interpretacijai bei kūrybai ir kad tokiu aiškinimu ir nurodymais buvo įsiterpta į įstatymų leidžiamosios valdžios kompetenciją. Kita vertus, šis Konstitucinio Teismo išaiškinimas buvo įgyvendintas labai mechaniškai, be to, realiai tapo neįgyvendinama teisminės valdžios savivaldai, mūsų manymu, būtina sąlyga, kad pagrindinėje teismų savivaldos institucijoje aukštesniųjų instancijų teismų teisėjai bent jau neturėtų dominuoti. Tačiau šiandien Teismų įstatyme numatyta, kad iš septyniolikos Teisėjų tarybos narių daugiau negu pusė – devyni nariai – yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjai. Dar keturi Teisėjų tarybos nariai yra apygardų ir apygardų administracinių teismų teisėjai, o skaitlingiausiai teisėjų grupei – apylinkių teismų teisėjams, kurią sudaro beveik 500 teisėjų, taip pat atstovauja tik keturi teisėjai. Tokia Teisėjų tarybos formavimo tvarka lemia akivaizdų ir pernelyg didelį aukštesniųjų teismų teisėjų dominavimą bei nepakankamą apylinkių teismų teisėjų atstovavimą ir menką jų įtaką teismų savivaldoje.

Trečia, nors Teisėjų taryba atstovauja visiems Lietuvos teisėjams, nesant tam pakankamai argumentų Teismų įstatyme buvo nustatyta, kad teisėjų kandidatūras pagal įstatyme numatytas kvotas Visuotiniame teisėjų susirinkime iškelia ir renka atitinkamų teismų atstovai. Dėl tokios keistos ir nepatikimos sistemos šešiš Teisėjų tarybos narius nuo Lietuvos aukštesniųjų teismų – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo – į Teisėjų tarybą išrenka tik 80 teisėjų iš maždaug 750 visų Lietuvos teisėjų. Tai lemia, kad vos dešimt procentų nuo viso teisėjų korpuso sudarančių aukštesniųjų teismų teisėjų išrinkti ir pagal įstatymą tarybos nariais esantys teisėjai (kaip minėta, jų iš viso yra devyni) sudaro daugiau kaip pusę visų Teisėjų tarybos narių. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad taip pažeidžiamas vienodo teisėjų statuso principas, kurį Konstitucinis Teismas dar 1995 m. yra įvardijęs kaip vieną iš pagrindinių teisminės valdžios požymių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas) ir kuris *inter alia* reiškia tai, kad visi teisėjai turi vienodą statusą nepriklausomai nuo to, kokiame teisme dirba. Vienodą visų teisėjų statusą pirmiausia liudija vienodos jų, kaip teisminės valdžios atstovų, teisės ir pareigos, nepriklausomumo garantijos, vienoda teisėjų atsakomybė ir jų

atleidimo iš pareigų pagrindai, visiems teisėjams suteikiama teisė ir reali galia dalyvauti teismų savivaldoje (Šinkūnas 2004, 21). Atsižvelgiant į tai, būtų kur kas demokratiškiau, jei visi renkami Teisėjų tarybos nariai būtų renkami visuotiniame teisėjų susirinkime, o tai, savo ruožtu, padidintų išrinktų narių autoritetą, sustiprintų jų nepriklausomumą ir pagaliau pačios Teisėjų tarybos prestižą.

Ketvirta, Teisėjų taryboje ne tik dominuoja aukštesnių teismų teisėjai, nemažą dalį jos sudaro atitinkamų teismų pirmininkai, pirmininkų pavaduotojai ar skyrių pirmininkai. Būtent todėl teisėjai šią tarybą neretai vadina teismų pirmininkų taryba. Išties, tai labai opus klausimas, nes teismų pirmininkai turi pakankamai plačius įgaliojimus, dėl to teismų administracijos santykiai su teisėjais yra ypač jautri vieta, kur teisėjų nepriklausomumas gali būti lengvai pažeistas. Gali pasirodyti paradoksalu, bet didžiausi pavojai pažeisti teisėjų nepriklausomumą slypi pačios teismų sistemos viduje. Teisėjai ir jų procesinės veiklos rezultatai priklausomi nuo teismų pirmininkų, darbo krūvių, politikų ir žiniasklaidos spaudimo, darbo sąlygų ir ekonominių aplinkybių. Teismų pirmininkai atsako už vidinį teismo administravimą, t.y. organizuoja visą teismo darbą, – paskirsto teismo teisėjus į skyrius, nustato teisėjų specializaciją, kontroliuoja, kaip laikomasi Teisėjų etikos kodekso reikalavimų, tiria skundus dėl teisėjų neprocesinių veiksmų ir suinteresuotiems asmenims praneša tyrimo rezultatus, gali jam priskirtas administravimo funkcijas pavesti atlikti bet kuriam teisėjui, gali siūlyti teisėjui iškelti drausmės bylą, inicijuoti neeilinį teisėjo veiklos vertinimą, teikti teisėjų atrankos komisijai išvadas dėl karjeros siekiančių teisėjų procesinės ir neprocesinės veiklos vertinimo (Teismų įstatymo 55¹ straipsnis, 84 straipsnio 4 dalis, 91³ straipsnio 7 dalis, 102–104 straipsniai) ir kt. Taigi teismo pirmininkai turi labai daug įgaliojimų kiekvieną dieną veikti teisėjo darbą. Nors nurodyti teismų pirmininkų įgaliojimai tiesiogiai nesusiję su teisingumo vykdymu, tačiau netiesiogiai teisėjo procesinei veiklai turi didžiulę įtaką – teisėjo krūviui, bylų sudėtingumui, darbo sąlygoms, atostogų trukmei ir laikotarpiui metų bėgyje, teisėjo mokymuisi bei kvalifikacijos kėlimui, stažuotėms užsienyje, teisėjo pedagoginiam ar kūrybiniam darbui ir t.t. Teismo pirmininkas gali konstatuoti teisėjo etikos taisyklių pažeidimą, gali pradėti tyrimą dėl menkausio pažeidimo, kreiptis dėl drausmės bylos teisėjui iškėlimo, neeilinio teisėjo veiklos vertinimo ir to pakanka, kad prasidėtų formali teisėjo elgesio ir (arba) veiklos vertinimo ir tyrimo procedūra savivaldos institucijose, tačiau gali ir rimtesnį teisėjo pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo atvejį kvalifikuoti atsitiktiniu, nesukėlusiu padarinių. Nuo to priklauso teisėjo vertinimas kitų tos pačios grandies ir aukštesniųjų teismų teisėjų, aukštesniosios grandies teismų pirmininkų ir teismų savivaldos atstovų akyse, teisėjo autoritetas, taigi ir karjeros galimybės. Teismų pirmininkų galimybė veikti teisėjo darbą gali skatinti teisėjus, ypatingai siekiančius karjeros, pelnyti teismų vadovų palankumą. Jeigu grėsmės dėl galimo teisėjų nepriklausomumo pažeidimo ir gali atsverti teismo pirmininko stipri asmenybė bei išmintis, tai savaime nepašalina prielaidų, kad apskritai

teisėjo nepriklausomumas santykiuose su teismo administracija lengvai gali būti pažeidžiamas. Būtent dėl to tarptautiniuose teisės aktuose ir siūloma riboti teismų pirmininkų skyrimo laikotarpį, numatyti pirmininkų skyrimo skaidrią tvarką, mažinti vykdomosios valdžios įgaliojimus šioje srityje, apriboti teismų pirmininkų įgaliojimus teismų savivaldos institucijose. Pavyzdžiui, ESBO rekomenduoja (*Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia. Challenges, Reforms and Way Forward 2010*), kad teismų pirmininkai būtų ne skiriami vykdomosios valdžios, bet renkami teismų savivaldos institucijos, suteikiant galimybę būti perrinktiems tik vieną kartą. Jeigu teismų pirmininkus skiria įstatymų vykdomoji valdžia, jų kadencijos laikas turėtų būti trumpas, be galimybės atnaujinti. Pirmininkų kandidatūras turėtų siūlyti teismų savivaldos patariamoji institucija, kurias vykdomoji valdžia galėtų atmesti tik motyvuotu sprendimu, bet ne priešingai, kai patarimo dėl jau parinkto kandidato vykdomosios valdžios institucija kreipiasi į teisminę valdžią. Tuo tarpu Lietuvoje teismų pirmininkus (išskyrus Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą) skiria Lietuvos Respublikos Prezidentas (nors ir Teisėjų tarybos patarimu), tačiau Teisėjų taryba gali rinktis tik iš tų kandidatų, dėl kurių į ją Respublikos Prezidentas kreipiasi. Taip pat manytina, kad teismų pirmininkai neturėtų būti įtraukti į karjeros siekiančių teisėjų atrankos procesą, neturėtų inicijuoti drausmės bylų teisėjams iškėlimo, atlikti tyrimų dėl asmenų paduotų skundų teisėjų atžvilgiu ir pan., nes tokie jų įgaliojimai kelia tiesioginį pavojų teisėjų nepriklausomumui. Todėl, vadovaujantis kompetencijų išskaidymo principu, šias jų funkcijas turėtų perimti teismų savivaldos institucijos. Dėl plačių pirmininkų įgaliojimų, siekiant išvengti interesų konflikto, įstatyme turėtų būti ribojama teismų pirmininkų galimybė būti renkama Teisėjų tarybos nariais. Nepriimtina situacija, kai teismo pirmininkas siūlo kelti drausmės bylą teisėjui, teikia karjeros siekiančių teisėjų atrankos komisijai ar teisėjų vertinimo komisijai nuomonę apie teisėjo darbą, po to pats dalyvauja Teisėjų tarybos sudėtyje priimant sprendimus dėl to paties teisėjo veiklos vertinimo ar patarimo Respublikos Prezidentui teisėjo karjeros klausimais. Tik tuo atveju, kai teisėjai įsitikinę, kad teisminė valdžia yra nepriklausoma, savarankiška, nėra veikiamą kitų valdžių ar atskirų įtakingų politikų, tinkamai atstovauja teisminės valdžios institucijų ir jose dirbančių asmenų interesams, susijusiems su teisingumo vykdymo įgyvendinimu, kai pačioje teismų sistemoje kompetencijos yra išskaidytos, jie gali jaustis nepriklausomi ir tinkamai atlikti savo kaip teisėjo pareigas. Nuo to priklauso ir kitų garantijų tinkamas įgyvendinimas praktikoje – kandidatų į teisėjus atranka, teisėjų karjera, tinkamų teisėjams darbo sąlygų sudarymas ir socialinio materialinio pobūdžio garantijos.

Penkta, siekiant teisminės valdžios atvirumo visuomenei, bendradarbiavimo su kitomis valstybės valdžiomis, geros teismų sistemos vadybos, sprendžiant teismų sistemai aktualias problemas, į Teisėjų tarybos, galbūt kitaip pavadintos, sudėtį galėtų būti įtraukti ne tik teisėjai, bet ir kitų valstybės valdžių institucijų bei visuomenės atstovai – ne politikai. Nors Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės

9 d. nutarime nurodyta, kad Teisėjų tarybą, kaip teismų savivaldos instituciją, gali sudaryti tik teisėjai, tačiau Konstitucija nedraudžia formuoti kitas teismų savivaldos institucijas, kurių nariai gali būti ne tik teisėjai. Savaime tai ne tik nepažeistų teismų ir teisėjų nepriklausomumo, bet ir pasitarnautų pačiai teismų sistemai, nes kitų valdžios šakų atstovai žinotų teismų ir teisėjų poreikius ir problemas bei galėtų padėti jas spręsti. Tai, kad pagal Konstituciją dėl teisėjų paskyrimo, karjeros ir atleidimo Respublikos Prezidentui pataria nepriklausoma ir, pasak Konstitucinio Teismo, tik iš teisėjų turinti būti sudaryta teismų savivaldos institucija, nėra kliūtis nei suformuoti kitą teismų savivaldos instituciją iš teisėjų ir kitų institucijų bei visuomenės atstovų, nei į Teisėjų tarybos sudėtį įtraukti kitų valdžių ir visuomenės atstovus, kurie galėtų dalyvauti priimant sprendimus kitais, ne teisėjų korpuso formavimo, teismų sistemai aktualiais klausimais, pavyzdžiui, teismų finansavimo ir materialinio techninio aprūpinimo, teismų administravimo ir valdymo, patalpų, personalo, technologijų diegimo, teismų ir teisėjų apsaugos, teisėjų socialinių garantijų, teisėjų kvalifikacijos kėlimo ir t.t. Pažymėtina, kad kitų teismų savivaldos institucijų, kurių sudėtyje būtų ne tik teisėjai, sudarymo galimybė Konstitucinio Teismo formuojamoje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje nėra paneigta. Minėta ir tai, kad panašų siūlymą Prezidento rinkimų kampanijos metu buvo pateikęs ir dabartinis Respublikos Prezidentas. Dar daugiau, iš tarptautinių dokumentų analizės matyti, kad tokias teismų savivaldos institucijas kaip teisėjų taryba gali sudaryti ne tik teisėjai – pakanka, kad teisėjai sudarytų daugumą. Mišrios sudėties tarybai netgi teikiamas prioritetas, tuo siekiant išvengti savanaudiškumo, savo interesų gynimo ir įsidarbinimo per pažintis bei siekiant geriau perteikti skirtingus visuomenės požiūrius. 2017 m. lapkričio 14 d. Tarptautinės teisėjų asociacijos priimtoje Visuotinėje teisėjų chartijoje įtvirtinta panaši idėja, jog

siekiant atstovauti įvairaus pobūdžio pilietinę visuomenę, Teismų taryboje gali būti narių, kurie nėra teisėjai, tačiau tokie nariai negali būti politikai. Jie turi turėti tokią pačią kvalifikaciją kaip teisėjai sąžiningumo, nepriklausomumo, nešališkumo ir įgūdžių požiūriu. Nei Vyriausybės, nei Parlamento narys tuo pačiu metu negali būti Teismų tarybos nariu (The Universal Charter of the Judge 2017).

6. IŠVADOS

1. Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatyta speciali teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, yra viena svarbiausių Lietuvos teisminės valdžios savivaldos institucijų, kurios paskirtis yra apsaugoti tiek teismų sistemos, tiek teisėjų nepriklausomumą. Šios institucijos, kuri šiuo metu vadinama Teisėjų taryba, statusas ir sudėtis yra įtvirtinta Teismų įstatyme.

2. Teismų įstatymo nuostatos, reglamentuojančios Teisėjų tarybos sudėtį ir sudarymo tvarką, buvo ne kartą keičiamos, kol Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 nutarime išaiškino, kad šią Konstitucijoje numatytą instituciją gali sudaryti tik teisėjai, o jos pirmininku *ex officio* negali būti nei vieno Lietuvos teismo vadovas.

3. Siekiant padidinti Teisėjų tarybos veiksmingumą užtikrinant teisminės valdžios ir teisėjų nepriklausomumą, siūlytina įtvirtinti draudimą Teisėjų tarybos pirmininku rinkti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo teismo pirmininkus, sumažinti pernelyg didelę aukštesniųjų teismų teisėjų ir teismų pirmininkų įtaką teismų savivaldoje, nustatyti proporcingas visų teismų teisėjų atstovavimo kvotas, visus renkamus Teisėjų tarybos narius rinkti visuotiniame teisėjų susirinkime.

4. Nors Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad teisėjų korpuso formavimo klausimais Respublikos Prezidentui gali patarti tik iš teisėjų sudaryta institucija, vis dėlto Konstitucija nedraudžia formuoti kitas teismų savivaldos institucijas, kurių nariai gali būti ne tik teisėjai ar į Teisėjų tarybos sudėtį įtraukti kitų valdžių ir visuomenės atstovus, kurie galėtų dalyvauti priimant sprendimus kitais, ne teisėjų korpuso formavimo, klausimais. Tai ne tik nepažeistų teismų ir teisėjų nepriklausomumo, bet ir pasitarnautų pačiai teismų sistemai, nes kitų valdžios šakų atstovai žinotų teismų ir teisėjų poreikius ir problemas bei galėtų padėti jas spręsti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. 1994. Valstybės žinios. 46–851.
- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998. Valstybės žinios. 38–1001.
- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2002. Valstybės žinios. 17–649.
- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2006. Valstybės žinios. 60–2121.
- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55¹, 57, 61, 63, 64, 69¹, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129, straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 53¹, 53² straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. 2008. Valstybės žinios. 81–3186.
- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 119 straipsnio pakeitimo įstatymas. 2012. Valstybės žinios. 129–6476.
- Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo Nr. I-480 7, 36, 39, 45, 48, 53–1, 53–2, 54, 55–1, 57, 61, 63, 69–1, 76, 78, 84, 85, 88, 91–2, 91–3, 91–4, 91–5, 93, 94, 98, 101, 102, 106, 119, 121, 122, 124, 128, 130 straipsnių pakeitimo, Įstatymo papildymo 44–1 straipsniu ir nauja VII dalimi ir 95 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. 2019. TAR. 12836.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Valstybės žinios. 101–2264.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios. 109–3192.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. Valstybės žinios. 51–1894.
- Opinion no. 10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers if the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society. Adopted by the CCJE at it's 8th meeting in Strasbourg on 21–23 November 2007. <https://rm.coe.int/168074779b> [žiūrėta: 3.10.2020].
- European Charta on the Statute for Judges. 1998. <https://rm.coe.int/16807473ef> [žiūrėta: 3.10.2020].
- Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia. Challenges, Reforms and Way Forward. Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Meeting report. 2010. <http://www.osce.org/odihr/71178?download=true> [žiūrėta: 3.10.2020].
- Šinkūnas, Haroldas. 2004. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- The Universal Charter of the Judge. Adopted by the IAJ Central Council in Taiwan on November 17th, 1999, updated in Santiago de Chile on November 14 th, 2017. https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/the_universal_charter_of_the_judge/universal_charter_2017_english.pdf [žiūrėta: 3.10.2020].